

Pestessy József

A töltelékszavakról

Mik azok a töltelékszavak? – A spontán beszédben előforduló megakadásjelenségek egyike. Megtörik a beszéd harmóniája, beszédszünet keletkezik, nem kapcsol azonnal a mentális lexikon – magyarán késik a szókincsből kiválasztandó odaillő kifejezés –, s helyette beugrik más, a beszélő *inania quaedam verba quasi complementa numerorum incultat*, azaz töltelékszót iktat közbe. A töltelékszó-használat a megakadásjelenségek gyakoriságában a negyedik helyet foglalja el, – a néma szünet, a hezitálás és az újrakezdés után (Gósy 1998a).

A töltelékszó tehát bizonytalanságra, határozatlanságra, találgatásra utal. A beszédtervezés fogalmi szintjén keletkezik – ahol a nyelvi közlés megalkotása is történik. Káros, mert pongyola módon használjuk nemcsak a napi beszédben, de konferenciáinkon is, tudományos közleményeinkben is. Gyakran használjuk – bár jelentése nincs, mondattanilag is üres. Célja – még ha nem is tudatos –, hogy átsegítse a beszélőt a saját maga okozta zavarán, a megakadáson. Másképpen: az előadó időt akar nyerni a helyes fogalmazásra.

Nemcsak hazánkban, másutt is előfordul: lásd a német nyelvben *Füllwort*, *Füllelement*, az angolban *filler*, az oroszban *tak*.

Ezért – ha akár mi beszélünk, akár mi hallgatunk –, hogy érthetővé tegyük mondandónkat, illetve hogy megérthesük az előttünk szólót: időben kapcsoljuk be mentális lexikonunkat, ne akadjunk meg, keressük ki szókincsünkben az odaillő szót.

És most lássuk sorjában ezeket, amelyek orvosi nyelvünkben is bőven előfordulnak (1. táblázat).

A táblázatban felsoroltak a leggyakoribbak az elmúlt évek baleseti sebészeti konferenciáinak, kongresszusainak élő-beszédében. Keszler Borbála kitűnő munkája (1985) e töltelékszavak német megfelelőjét is megadja. Van továbbá olyan kutató, aki osztályozza is a beszéd közbeni megakadás töltelékszavait. Bicskei Dezsőné szerint vannak (1985):

- hezitációs töltelékelemek: *hát, hát szerintem, hát most, hát szóval, hát általában* (sic!), *hát mondjuk, hát persze*; továbbá: *hogy' is mondjam*;
- modoros töltelékelemek, amelyek nem hezitációs jelenségek, mert a beszélő nem időt akar nyerni, amikor azt

mondja: *szerintem olyan, szerintem nagyon jó (dolog), szerintem elsősorban, szóval most, mindenestre, különösebben, tulajdonképpen, ilyen-olyan, így-úgy*;

- főmondatként vezet be egy közlést: *az az igazság, hogy..., esetleg, vagy valami hasonló..., kérlek szépen..., ha lennél olyan jó..., ha lennél szíves*.

Abban szinte minden kutató megegyezik: ha tudatos a töltelékszó használata, annak fontoskodás, bőbeszédűség az oka. Érdekes és ugyancsak részletes Implom József felosztása is (1960):

- tartalmatlan kötőszók és határozók: *akkor, aránylag, azonban, döntően, döntő mértékben, elég, elsősorban, és, és akkor, ezen túlmenően, kifejezetten, kimondottan, meglátásom szerint, például, pontosan, szóval, lényegesen, természetesen, történetesen, tudniillik, tulajdonképpen, úgyszólván*;
- tartalmatlan: *hát, hogyhát*;
- tartalmatlan bizonygatások: *igaz, ugye, ugyebár*;
- tartalmatlan udvariaskodások: *kérem, kérem szépen, kezét csókolom*;
- tartalmatlan, közelre mutató névmások és határozószók: *így, ilyen, itten, itten mostan*;
- enyhítő vagy nyomatékosító jelentésű (de tartalmatlan-ná vált) közbevetett mondatrészek: *hogya is hívják, hogya is mondjam, hogya úgy mondjam, kérdem én, gondolok itt arra, úgy vélem, megmondanám, merem azt mondani, meg kell mondani, el lehet mondani*.

Implom körülbelül 60 töltelékszót gyűjtött. S meg is határozta az alkalmazás következményét: zavarossá, érthetlenné teszi a beszédet, emellett fölöslegesen meg is nyújtja.

Más szempontból tárgyalja a kérdést H. Molnár Ilona (1961), aki szerint „a töltelékszó, beszéd-töltelék kifejezés bizonyos pejoratív értékítéletet tükröz” – valamint: „Töltelékszó-állományunk [...] nincsen, csupán töltelék-ként alkalmazott szavak vannak”. Kissé túlzónak találja Implom felsorolását, s egyes töltelékszavakat imitt-amott alkalmazhatónak ítél. Az igazság feltehetően a kettő között van.

Ladányi Péter úgy véli (1961), hogy nincs pontos meghatározása a beszéd-tölteléknek, minthogy el kell határolni ezeket részint a közhelyektől, részint a terjengősségektől. (Ezzel szemben áll Gósy nézete [i. m.], miszerint ezek is a megakadási jelenségekhez tartoznak.) Ladányi úgy véli, hogy

1. táblázat

Töltelékszó	Megjegyzés
és	a leggyakoribb forma
és akkor	az és kiegészítése
há	közvetlenül követ valamit
tehát	még ki is egészül valami
izé	„lecsengőben”, manapság ritkább
szóval	ugyancsak pongyola töltelékelem
egyszóval	újabb kiegészítés
ugye, na ugye	„tanári” megnyilatkozás, ex cathedra
ugyebár	hasonló az előzőhöz; gyakori
tulajdonképpen	főleg magyarázkodás, emellett divatszó is (helyette: a <i>valójában</i> , <i>eredetileg</i> , <i>alapjában véve</i> , <i>lényegében</i> javasolható)
persze	elhanyagolható töltelék
természetesen	ugyancsak elhanyagolható
na már most	jellegzetes töltelékelem
úgymond	kifejezetten az időhúzást szolgálja
hogya úgy mondjam	modoros, a beszélő a saját személyét hangsúlyozza (állítja előtérbe)
mondván	hasonló az előbbihez
fantasztikus	„klasszikussá” való töltelékelem
ennek során	értelmetlenül szolgálja a megakadást
ennek következtében	az előzőhöz hasonlóan viselkedik
szeretném	értelmetlenül feltételes módban
mondanám	ugyancsak a coniunctivust alkalmazza
hát mit is mondjak	modoros töltelék
véleményem szerint	hosszas töltelék
szerény tudomásommal	ugyancsak hosszas és jelentés nélküli forma
szerénytelenség volna	általában éppen nem szerény megjegyzés
szerénységem tiltja	ugyancsak nem szerény megjegyzés
szólnék még	főleg feltételesség
az egy dolog	újkeletű, értelmetlen töltelékelem
ez/az nem úgy működik	ugyancsak újabb, értelmetlen kifejezés
ez/az egy összetett kérdés/dolog	hasonló, divatos töltelékelem
összetett dolog	akkor a beszélőnek fogalma nincs a „dologról”
nem igazán	ugyancsak divatos, jelentés nélküli pótlás
érted (?)	valójában nem is kérdés; legtöbbször halmozottan használatos (a hallgató értelmi képességét megkérdőjelező töltelékszó)
(befejezést) nyert	terjengős töltelékelem (helyette: <i>befejeztük</i>)
(bemutatásra) kerül	lásd fönt (helyette: <i>bemutatjuk</i>)

közbülső helyet foglalnak el az üres beszéd és a terjengősség között. Csoportosítást azonban ő is ad:

- válaszra felszólító kérdések: *ugye?*, *látja?*, *tudja?*;
- konklúziószavak: *szóval*, *nahát*, *nohát*, *namármost*;
- felszólítások: *kérem*, *kérem szépen*, *könyörgöm*;
- kijelentő tagadások: *nem tudom*, *mit tudom én*, *nem mondom*.

És felteszi a kérdést: miért használatosak egyáltalán a töltelékszavak? S a válasza: rossz szokás, fegyelmetlenség, divat, nagyképűség, néha agresszió: *én úgy látom*, *én úgy gondolom*, *az én nézetem szerint*.

Külön kell szólni az *én úgy gondolom* szörnyű, mindennapjainkban elburjánzott kifejezésről, az *I think so – Ich meine so* szolgálai utánzásáról. Az úgynevezett „rendszer váltás” óta folyik minden csapból, s kiirthatatlannak látszik. A rádiós, televíziós „beszélgetések” alkalmával még hagyján (bár romboló hatása van) – de az orvosi nyelvben elfogadhatatlan.

IRODALOM

- Balázs Géza 1996. *Én úgy gondolom; Nem igazán. Magyar Nyelv* 92: 88–89.
- Balázs Géza 2001. *Magyar nyelvhelyességi lexikon*. Corvina Kiadó, Budapest.
- Bartha János 1993. Maros Megyei Népújás. V. 22. In: Nagy Enikő 1998.
- Bicskei Dezsőné 1985. Középközlők élőbeszédének mondatszerkezeti jellemzői. *Magyar Nyelvőr* 109: 48–62.
- Dánielisz Endre 1993. Bihari Napló II. 17. In: Nagy Enikő 1998.
- Felde Györgyi–Grétsy László 1980. *Új anyanyelvi kaleidoszkóp* Gondolat Kiadó, Budapest.
- Gárdonyi Géza é. n. *Magyarul így!* Dante Könyvkiadó, Budapest.
- Gósy Mária 1998a. A beszédtervezés és a beszédkivitelezés paradoxona. *Magyar Nyelvőr* 122: 3–15.
- Gósy Mária 1998b. Szókeresés a „mentális lexikonban”. *Magyar Nyelvőr* 122: 189–201.
- Gósy Mária 2003. A spontán beszédben előforduló megakadási jelenségek gyakorisága és összefüggései. *Magyar Nyelvőr* 127: 257–277.
- Grétsy László–Kovalovszky Miklós (főszerk.) 1985. *Nyelvművelő kézikönyv I–II*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- H. Molnár Ilona 1961. A beszéd-töltelkekről – más szempontból. *Magyar Nyelvőr* 85: 51–55.
- Implom József 1960. Beszéd-töltelkek. *Magyar Nyelvőr* 84: 301–306.
- Keszler Borbála 1985. Über die Verwendung der Füllwörter. *Annales Univ. Sci.*, Budapest. Sectio Linguistica, Tomus XVI. 11–26.
- Ladányi Péter 1961. Még egyszer a beszéd-töltelkekről. *Magyar Nyelvőr* 85: 299–302.
- May István 1980. Néhány töltelékszavunkról. In: Felde Györgyi–Grétsy László 1980.
- Nagy Enikő 1998. Romániai magyar nyelvű napi-, heti- és havilapok nyelvművelő cikkeinek szemléje. *Magyar Nyelvőr* 122: 109–119.
- Nemes Attila László 1998. Társalgási divatkifejezések a benyomáskeltés szolgálatában. *Magyar Nyelvőr* 122: 24–34.
- Rónai Béla–Kerekes László 1986. *Nyelvművelés és beszédtechnika*. Negyedik, javított kiadás, Tankönyvkiadó, Budapest.